

МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ИСТОРИЯ И ГЕОГРАФИЯ / METHODS OF TEACHING HISTORY AND GEOGRAPHY

DOI: 10.54664/XYTH6324

Тамара Драганова / Tamara Draganova

**ДИДАКТИЧЕСКО СИТУИРАНЕ НА РУБРИКИТЕ
В УЧЕБНИЦИТЕ ПО ГЕОГРАФИЯ И ИКОНОМИКА –
ПРОГИМНАЗИАЛЕН ОБРАЗОВАТЕЛЕН ЕТАП
(НА ПРИМЕРА ЗА 5. КЛАС)**

**Didactic Situation of the Rubrics in Geography
and Economics Textbooks – Junior High School
Educational Stage (on the Example of the 5th Grade)**

Abstract: The article presents a content analysis and a situational analysis of the rubrics in all versions of textbooks for the 5th grade of the junior high school educational stage. The rubrics were studied according to deterministic indicators, and the didactic situation in the textbooks was tracked by types of lessons, by number, by didactic complexity and content, by design, etc. Systematized graphic and generalized models of the place, role, meaning and specifics of the rubrics in geography and economics textbooks are presented.

Keywords: geography and economics, textbooks, rubric, situational analysis, junior high school stage.

*„Ако ученикът не се е научил сам да твори,
то и в живота той винаги ще бъде в позиция
да подражава, копира...“*

Л. Н. Толстой

В съвременния етап на развитие на географското образование, на фона на глобалните промени и проблеми, информационните и дигитални трансформации, непрекъснато нарастващият поток от информационни канали, източниците на знания и многообразието от дидактически средства за обучението се наблюдава споделената едновременно роля на съвременния учебник между обект и субект на педагогическото въздействие.

Държавните образователни стандарти (ДОС) в системата на предучилищното и училищното образование като съвкупност от задължителни изиск-

вания за резултатите от обучението детерминират конкретни рамки за условията и процесите при постигане на качествени резултати¹. От 2016 г. в българската образователна система са въведени общо 19 ДОС, като № 13 ДОС се отнася за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала. Рамковите нормативни изисквания за учебниците са приети с наредба на министъра на образованието и науката и утвърждават следните процедурни тези за учебника като:

- 📖 произведение, създадено в резултат на творческа дейност;
- 📖 одобрено от министъра на образованието и науката за осигуряване на училищната подготовка;
- 📖 дидактическо средство, което е за самостоятелно учене на ученика;
- 📖 подпомага цялостното обучение по определен учебен предмет или модул за овладяване на компетентностите по ДОС;
- 📖 съответства на учебната програма за даден клас².

В ретроспекция от българското методическо наследство за учебника по география са детайлно изследвани и систематизирани основните нормативни, съдържателни и дидактически конструкти – същност, място, роля, значимост, функции, методика на работа и др. Основните и традиционни функции на учебника мултиплицират допълнителни функции, които формират комплексен и взаимодействащ си дидактико-методически конструкт на един съвременен учебник по география и икономика, в който голямо влияние върху функционалната значимост имат рубриците³. Създаден е обобщено-синтезиран модел за същността, мястото, ролята и значимостта на учебника по география и икономика в ретроспекция, който е доказателство за непрекъснатата дидактическа актуализация на учебника по география, съхранените и непреходни детерминанти и изменения в дигиталния образователен свят и глобализационните процеси в XXI в.⁴

Съвременните нормативни изисквания към съдържанието, графичния дизайн, полиграфическото и електронното изпълнение на учебниците се определят с ДОС, като на вторичния етап са композирани конкретни изисквания към тези четири компонента⁵. Изискванията към съдържанието на учебниците се отнасят до съответствието с учебната програма, текста и **извънтекстовите компоненти**, структурирането, езика на учебника⁶.

След 2016 г. в българското училище са въведени нови учебни програми и нови учебници в това число и по учебния предмет *География и икономика*. Във всички новоиздадени учебници по география в условията на образователна реформа по отношение на композиционната структура се запазва концепцията за първичната съставна част от текстови и извънтекстови компоненти⁷. В настоящото изследване се проследяват и анализират **рубриците** във всичките шест варианта на учебници по география и икономика в 5. клас като елемент на извънтекстовите компоненти – фиг. 1:

✍ М. Русев, В. Сулеменко, М. Делчев, Цв. Ценова-Костадинова, С. Полименов. География и икономика 5 клас. София: „Архимед 2“, 2017. – **Вариант № 1**;

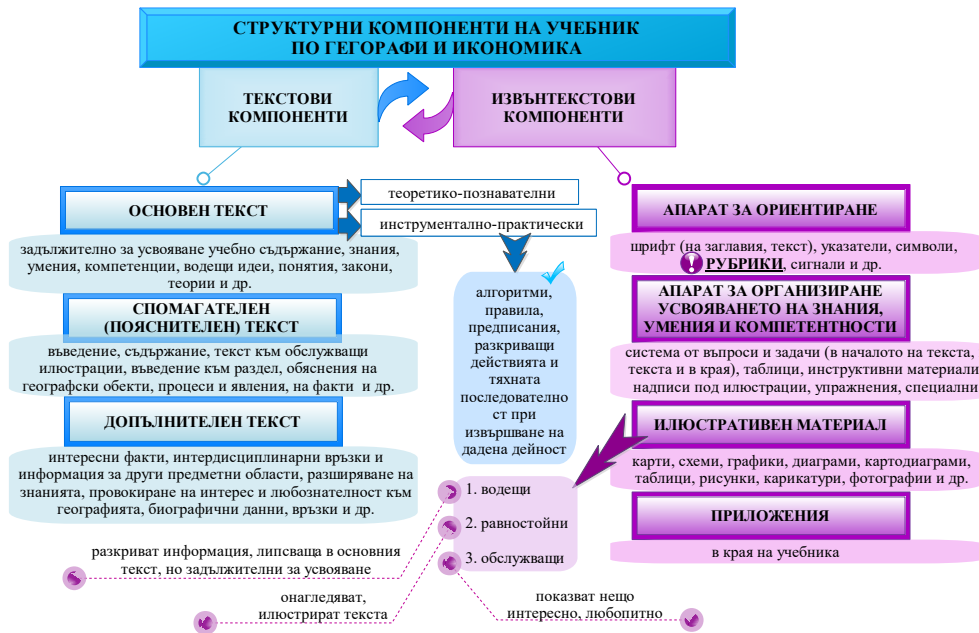
✍ А. Попов, Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова. География и икономика пети клас. София: КЛЕТ БЪЛГАРИЯ, 2017. – **Вариант № 2**;

✍ Р. Пенин, В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев. География и икономика за 5. клас. София: КЛЕТ БЪЛГАРИЯ, 2017. – **Вариант № 3**;

✍ М. Мандова-Русинчовска, Цв. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 5. клас. София: СД „Педагог 6“ – Делев, Луизова и с-ие, 2017. – **Вариант № 4**;

✍ Л. Цанков, Н. Димов, Ем. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова. География и икономика 5. клас. София: Просвета Плюс, 2017. – **Вариант № 5**;

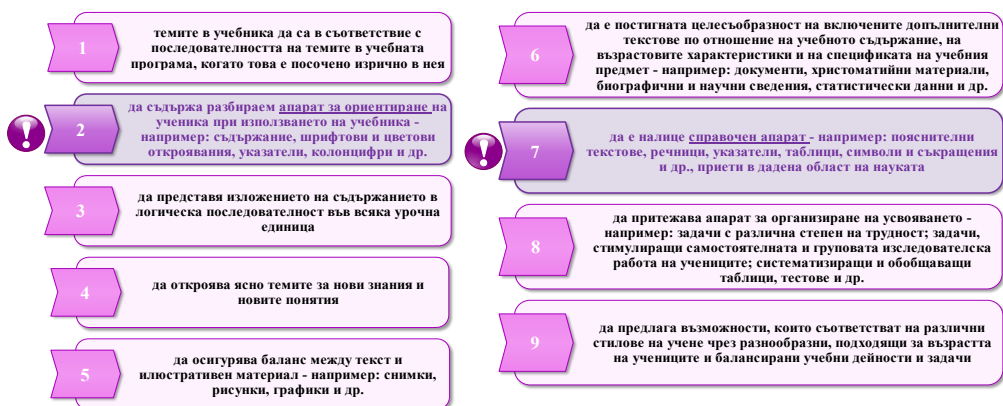
✍ С. Дерменджиева, П. Стоянов, П. Събева, Н. Николова, Цв. Пейкова. География и икономика 5. клас. София: Просвета-София, 2017. – **Вариант № 6**.⁸

Фиг. 1. Типов модел на структурните компоненти на учебник по география и икономика^{9 10 11}

Процедурните изисквания са въведени с поредица от условия за текстовите и извънтекстовите компоненти, както и за структурирането на учебника, част от които са свързани с *апарата за ориентиране*, към който се отнасят *рубриките* – фиг. 2. Действителната визия в учебниците е отражение на нормативните изисквания, съобразно *Закона за предучилищното и училищното образование* (ЗПУО) и Наредба № 10, в които са систематизирани по текстови

и извънтекстови компоненти спецификите и изискуемите модели към учебниците като дидактическо средство за самостоятелно учене на ученика и за подпомагане на цялостното обучение по даден учебен предмет¹².

Фиг. 2. Общ модел на изискванията за структуриране на учебник и място на рубриците.

В Наредба 10 са систематизирани общо 9 нормативни изисквания за структуриране на учебник, в които се установяват връзки и място на рубриците в две от изискванията – 2 и 7¹³. Най-пряко рубриците се съотнасят към изискване 2, където ясно е разписана необходимостта от разбираем **апарат за ориентиране** на ученика при използването на учебника, но в изброените примери не е упоменато понятието *рубрики* (например: съдържание, шрифтови и цветови откроявания, указатели, колонцифри и др.). В изискване 7 също не се съдържа понятието *рубрика/рубрики*, но има изброени примери, сред които са такива, които се отнасят към апарата за ориентиране – указатели, символи, което дава основание да се предположи, че към *и други* може да се добави *рубрики*.

В статията са представени резултати от изследване на рубриците във всички варианти на учебници по география и икономика за 5. клас – общообразователна подготовка (хартиен формат). Изследването представя контент- и ситуационен анализ на рубриците в учебниците, одобрени със заповед на министъра и по ред от утвърдените списъци на варианти на учебници по класове и учебни предмети в системата на училищното географско образование по *брой рубрики, наименование на рубриците, дизайн, съдържание на рубриците, ситуиране по типове уроци, дидактическа сложност* и др. критерии. Представени са систематизирани графични и обобщени модели на особеностите на рубриците в учебниците по география и икономика за 5. клас.

В учебник **Вариант 1** се съдържат 5 броя рубрики, описани с наименование и символ (мнемоничен знак) в началото на учебника – стр. 2 (табл.

1). Една от рубриците, формулирана като въпрос – **Какво научихме?**, цели установяване на разбирането и наученото от урочната единица чрез *Подход на б-те въпроса – какво*. Рубриката има репродуктивен характер по своята същност, като включва само текст в синтезирани изречения с най-важното учебно съдържание. Отличава се с еднозначност, текстът е концентричен (текст с най-същественото) и съдържа фактологична информация, провокира паметта и запомнянето на географска информация, която се съдържа в основния текст на урочната единица. В рубриката се съдържат повторения (репетиторски характер) и по-малко обобщения (аналитичен и синтезиращ характер), съобразно възрастовите особености на учениците. Рубриката присъства във всеки урок за нови знания.

В рубриката **АрхиМЕДИЯ** (текстови компонент – допълнителен текст) се съдържа интересна и любопитна географска информация, допълнителна информация за географски обекти, процеси и явления, правила за поведение при неблагоприятни природни явления, информация за най-големите..., най-високите... (рекорди) и др., данни и статистическа информация, исторически факти, разширена и уточняваща текстова информация за изучен обект и др. Рубриката присъства във всеки урок за нови знания.

В рубриката **Въпроси и задачи** се съдържат въпроси със структуриран изборен и алтернативен отговор, като в повечето случаи алтернативните отговори са с избор на два отговора (двукратен избор) и много малко с предложени три алтернативни отговора (примери за два алтернативна отговора: с. 13, 21, 33, 78 и др.; три алтернативни отговора: с. 56, 59, 82 и др.). Задачите изискват даване на примери (с. 17, 21), приложение на наученото върху карта, атлас (с. 78, 90, 101), работа със схеми и таблици (с. 31, 41, 72, 93, 117), като повечето въпроси имат репродуктивен, концентрично-репетиторски характер, насочени са към установяване на разбирането и възпроизвеждането на знания. В рубриката към определени урочни единици се съдържат и въпроси и задачи с продуктивен характер, за разграничаване на елементи от цялото, анализ, сравняване (с. 51, 72, 75, 98, 116). Рубриката присъства във всеки урок за нови знания.

Рубриката, свързана с поставяне на **кратка творческа задача** обхваща задачи за написване на кратък разказ, кратко съчинение, кратка информация, съставяне на списъци, които са оценъчни и провокират мисленето на учениците, като тяхната конвергентност изисква известна степен на интерпретация и изразяване на лично мнение. По-голямата част от задачите са с практически и творчески характер, уточняващи, проучвателни и разширяващи: изработване на компас, изчертаване на линеен мащаб и изчисляване на действително разстояние, работа с географска карта и контурна карта, даване на примери за взаимодействия, съставяне на „пътешествие“, изчисляване на разлика между относителна и абсолютна височина, изработване на план по прогноза за времето, търсене и съставяне на кратка или допълнителна информация за географски процес (намиране на информация в интернет за ЕС), проучване на главна река в родното селище и организиране на излет в парка, гората или

изкачване на планински склон (заедно с родители и учители), съставяне на таблица. В рубриката се съдържа малък брой продуктивни въпроси и задачи: *Защо географската ширина се измерва от 0° до 90°, а дължината – от 0° до 180°?*; *Защо имената на природните зони се определят от тяхната растителна покривка, а не от животинския им свят?*; *Сравнете лидерите на световното стопанство... Посочете разликите....*, както и такива, свързани с търсене на причини. Само в един урок за нови знания не присъства рубриката за кратка творческа задача – тема „Население на Земята“, раздел V. *Общество и стопанство*, но темата предразполага за такава задача. Рубриката присъства във всеки урок за нови знания без посоченото изключение (табл. 2).

Рубриката за **по-особени думи, изрази и съкращения** съдържа общо 143, като 11 от тях се повтарят (8% в относителни стойности): *Космос, търговия, индустрия, Средновековие, земетресение, вулканско изригване, магма, „визитна картичка“, САЩ, суровини, нос Бен Сака*. В уроците за годишен преговор и практическа дейност частично присъства рубриката за по-особени думи, изрази и съкращения, която не е включена само в 4 урока за нови знания – табл. 2. Особените думи, изрази и съкращения присъстват и са открити главно в основния текст на уроците за нови знания и малка част от тях се откриват в рубриката **АрхиМЕДИЯ**. Един от уроците на тема *Климат и климатични пояси на Африка* съдържа особени думи само в рубриката **АрхиМЕДИЯ** (с. 98).

Рубрики в учебник по география и икономика за 5 клас – М. Русев и колектив

Таблица № 1

№	НАИМЕНОВАНИЕ НА РУБРИКА ИЛИ МНЕМОНИЧЕН ЗНАК	ОПИСАНИЕ
	*	по-особени думи, изрази и съкращения, които се използват в уроците. Значението им е представено в азбучния речник в края на учебника
	Какво научихме?	най-важното от урока – много кратко обобщение на необходимите основни познания
	Въпроси и задачи	как да проверим дали сме усвоили знанията и уменията в урока
		кратка творческа задача
	АрхиМЕДИЯ	любопитни факти и допълнителна информация по урока

Присъствие на рубрики по типове уроци – М. Русев и колектив¹⁴

Таблица № 2

РАЗДЕЛ	ТЕМА	ТИП НА УРОКА ПО УЧЕБНИК	РУБРИКИ
Начален преговор	Какво знаем за Земята и нашата родина	преговор	---
I. Географията – древна и съвременна наука	География и нейното развитие	нови знания	5 рубрики *Космос, древна, ориентиране, търговия, индустрия, пътеписи, енциклопедии, физика, химия, електроника, астрономия, биология, икономика, изток
	Велики Географски открития	нови знания	5 бр. рубрики *Средновековие, подправки, компас, индианци, империи, Англия, Холандия, суровини, каравела, викинги, картограф, острови, Френсис Дрейк
II. Ориентиране и географска информация	Ориентиране в природата	нови знания	5 бр. рубрики *окръжност, небосвод, звезда, спътници, Средновековен, Венера, град Мека, секстант, теодолит, жироскоп, GPS
	Географски глобус и градусна мрежа	нови знания	5 бр. рубрики *океани, континенти, градус
	Географска карта	нови знания	5 бр. рубрики *стопанство, количествен фон, качествен фон, точков способ, Санкт Петербург, проекции
	Използване на географската карта	практическа дейност	---
	Какво научихме за географията, ориентирането и изобразяването на земната повърхност	контрол и оценка	---

III. Планетата Земя и нейната повърхност	Земята в Слънчевата система – движение и последици	нови знания	5 бр. рубрики *Космос, метеорити, орбита, 1 календарна година, Коперник, скорост
	Форма и строеж на Земята	нови знания	5 бр. рубрики *геология, митове, легенди, Китай, Индия, Елада, 6000 ⁰ С, вулкански изригвания, земетресения, магма, земеделие, ледници
	Земната повърхност – континенти и океани	нови знания	4 бр. рубрики *не присъства
	Брегова линия и крайбрежни форми	практическа дейност чрез „пътешествие“	1 бр. рубрика *прибой
	Географската наука, планетата Земя и нейната повърхност	обобщение	---
	Скали и форми на релефа	нови знания	5 бр. рубрики *магма, вулкани, изригвания на вулкани, земетресения
	Полезните изкопаеми на Земята	нови знания	5 бр. рубрики *минерали, суровина
	Вътрешни земни сили, релеф, скали и полезни изкопаеми	практическа дейност	---
	Климат – фактори и елементи	нови знания	5 бр. рубрики *прогноза, водни басейни, градушка, метеорологична карта, платноходи, вятърни мелници, електроцентрали
	Климатограма – съдържание и използване	практическа дейност	1 бр. рубрика *„визитна картичка“, графика, скала, температура
	Климатични пояси и области	нови знания	5 бр. рубрики *0 ⁰ С, Малайски архипелаг, полярен ден, полярна нощ

	Световен океан	нови знания	5 бр. рубрики *космонавти, съдържание на соли, 35% ₀
	Води на сушата	нови знания	5 бр. рубрики *соли, айсберг, извори
	Почви, растителен и животински свят	нови знания	4 бр. рубрики *не присъства
	Природни зони на Земята	нови знания	5 бр. рубрики *пейзаж, 55 ⁰ C
	„Пътешествие“ през природните зони на Земята	практическа дейност	1 бр. рубрика *Судан, Сахара
	Природата на Земята – разнообразна, прекрасна и крехка	обобщение	---
	Какво научихме за Земята и нейната природа	контрол и оценка	---
	Население на Земята	нови знания	4 бр. рубрики *1 км ² , еволюция, ритуали - не присъства
	Селища	нови знания	5 бр. рубрики *индустрия, Близкия изток, Средиземноморието, индустриалната дейност, ОАЕ, САЩ
	Политическа карта на света	нови знания	5 бр. рубрики *самостоятелна политика, парламент, собствена политика, САЩ, единна политика, стопанска
	Най-големите държави в света	практическа дейност	---
	Стопанство и стопански дейности	нови знания	5 бр. рубрики *занаятчийство, търговия, технически прогрес, суровини

	Население, страни и стопанство	обобщение	---
	Какво научихме за страните и народите по света	контрол и оценка	---
VI. Континенти и страни. Африка	Географско положение, брегове и опознаване на Африка	нови знания	5 бр. рубрики * североизток, финикийци, Средновековие, арабски, арабите, Бен Сака
	Релеф и полезни изкопаеми на Африка	нови знания	5 бр. рубрики * бог Атлас, пясъчни дюни, арабите, 9 млн. км ²
	Релефът и богатствата в земните недра на Африка – работа с контурна карта	практическа дейност	---
	Климат и климатични пояси в Африка	нови знания	5 бр. рубрики * дюни, кервани, РЮА
	Води на Африка	нови знания	4 бр. рубрики *не присъства
	Източници на информация при характеристиката на климат и води в Африка	практическа дейност	---
	Природни зони на Африка	нови знания	5 бр. рубрики * прайд
	Природата на Африка	преговор	---
	Какво научихме за природата на Африка	контрол и оценка	---
	Население и политическа карта на Африка	нови знания	4 бр. рубрики *не присъства
Стопанство на Африка	нови знания	5 бр. рубрики * сорго, маниока, ямс, багати, мухата цеце, фосфати, индустриални, натурален обмен, компании	

	Страните в Африка. Арабска република Египет и Република Южна Африка	нови знания	5 бр. рубрики * Британска общност на нациите
	„Пътешествие“ между крайните точки на Африка	практическа дейност	1 бр. рубрика * нос Бен Сака
VII. Нашите знания и умения в края на учебната година	Природата и населението на Земята	годишен преговор	1 бр. рубрика * природната среда, „визитната картичка“
	Какво научихме за Земята, Африка и <i>Антарктида</i> *	контрол и оценка	---
	Знам и мога – географско състезание за петокласници	практическа дейност	---

*Забележка: от учебната 2021/2022 г. не се изучава в V клас по изменената и допълнена учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка).

Четири от петте рубрики не присъстват в уроците за обобщение, преговор, практическа дейност и контрол и оценка: *Какво научихме?*, *Въпроси и задачи*, *АрхиМЕДИЯ* и рубриката за *кратка творческа задача*. В 23 от общо 28 урока за нови знания са включени и петте рубрики. Основно рубриците са приложени в уроците за нови знания и много малко в уроци за практическа дейност, както и единично в урок за годишен преговор (рубрика – думи, изрази и съкращения).

В учебник **Вариант 2** се съдържат 3 рубрики, описани в учебника при *Апарат за ориентиране при използването на учебника*, но със собствено заглавие „Рубрики в уроците за нови знания“ – с. 4:

✦ „**Ще научите**“ – Най-важното по темата. Нови понятия;

✦ „**Географска библиотека**“ – Допълнителна географска информация по темата;

✦ „**Въпроси и задачи**“ – Въпроси и задачи с различна степен на трудност¹⁵.

Трите рубрики в учебника са с ясно локализирано съдържателно място към тип урок – уроци за нови знания (табл. 3). Рубриците са открити с мнемоничен знак, шрифт и цветови фон.

Рубрики в учебник по география и икономика за 5 клас – А. Попов и колектив¹⁶

Таблица № 3

РАЗДЕЛ	№ на урочна единица	ТИП НА УРОКА ПО УЧЕБНИК	РУБРИКИ
Географска информация	1	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	2	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	3	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	4	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
Планетата Земя	5	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	6	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	7	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
География на природата	8	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	9	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	10	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	11	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	12	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	13	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	14	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
География на обществото и стопанството	15	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	16	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	17	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	18	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
География на континентите и страните	19	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	20	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	21	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	22	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	23	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	24	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	25	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	26	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи
	27	нови знания	Ще научите; Въпроси и задачи
	28	нови знания	Ще научите; Географска библиотека; Въпроси и задачи

29*	нови знания		Ще научите; Въпроси и задачи
30*	нови знания		Ще научите; Въпроси и задачи

*Забележка: темите не се изучават в V клас от учебната 2021/2022 г. – Антарктида по изменената и допълнена учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка) не се изучава в V клас.

Рубриката „**Ще научите**“ е позиционирана винаги в началото на урока, непосредствено след темата и подтемата на всеки урок, като наименованието на рубриката е изписано с бял цвят върху правоъгълна кутия с тъмnochервен цвят. В рубриката по три дидактически начина е изведено най-важното по темата: 1) конкретни съдържателни тези и акценти в смислови изречения, понятия и географска номенклатура (с. 20, 22, 44, 106*, 108*); 2) като очаквани резултати чрез активен глагол по таксономията на Б. Блум: *описва (честота на повторяемост – 3 пъти), обяснява (5 пъти), посочва (2 пъти), оценява (1 път), характеризира (6 пъти), изразява мнение* (с. 24, 38, 54, 64, 74, 76, 78, 80, 84, 90, 92, 96, 98); 3) като въпроси чрез *Подход на 6-те въпроса* (с. 10, 12, 14, 16, 30, 34, 36, 40, 46, 54, 58, 62, 64, 74, 82: *какво/какви, кои, как*). Понятията в рубриката са открити с удебелен шрифт и черен цвят, като представят новите понятия по учебна програма по география и икономика за V клас за общообразователната подготовка, както и други географски понятия.

Двете рубрики „Ще научите“ и „Въпроси и задачи“ присъстват във всичките 30 тематични единици. Рубриката „**Въпроси и задачи**“ е ситуирана в края на всеки урок и съдържа въпроси и задачи от 2 до 5 броя за урочна единица в съотношение *урок/въпроси и задачи*: 1/2; 9/3; 12/4 (общо 14 урока с отпадналите за Антарктида); 6/5. Въпросите и задачите в рубриката са съобразени с възрастовите особености на учениците в V клас, изискват назоваване и описване, обясняване и даване на примери, проучване и сравняване, работа с карта, атлас, контурна карта и учебна тетрадка, изготвяне на презентация, начертаване на схема и съставяне на текст, съставяне на мислено пътешествие и маршрут, доказване на тези и търсене на причини за дадени географски обекти, процеси и явления, обсъждане и коментирание на конкретни теми. Постигнат е дидактически баланс между репродуктивни и продуктивни по своята дидактическа същност въпроси и задачи, като са включени и творчески, и практически задачи, разширяващи и развиващи въпроси. В рубриката присъстват и въпроси

с ясно разпознаваем продуктивен характер, приложени чрез въпроса *защо?* Въпросите и задачите в рубриката са дидактически конструирани и обвързани с компетентностите като очаквани резултати и разписаните въпроси в началото на урока при рубриката „Ще научите“.

Рубриката е откроена с мнемоничен въпросителен знак, поставен в кръг, а наименованието на рубриката е изписано в бял цвят върху тъмночервен фон на текстовата кутия (правоъгълник).

Рубриката „**Географска библиотека**“ не присъства във всички уроци за нови знания – общо в 13 урочни единици (в половината уроци за нови знания). Рубриката е представена с мнемоничен знак отворена книга, а наименованието на рубриката е в сив цвят на резедав фон, като съдържа допълнителна информация. В различните урочни единици рубриката е представена върху различен цветови фон – бежов, лилав и резедав. Рубриката предлага допълнителен текст с любопитна и актуална информация, както и изображения и е локализирана в края на урочната единица.

В две от темите се съдържат *правила*, които не са открити като самостоятелна рубрика, но носят някои от характеристиките на рубрика: *Правило за определяне на действително разстояние по карта* (с. 14, тема „Географски глобус и географска карта“) и *Правило за четене на климатограма* (с. 35, тема „Климат“).

В уроците за дейност се констатира рубрика „**ПОМОЩ**“, композирана върху светлосин фон в текстово поле с наименование, изписано с главни букви и в стил на форматиране удебелен, в която се дават указания към учениците за последователността от стъпки при изпълнение на практическа дейност по зададена задача, предложени изрази, пословици и поговорки, предварителна подготовка и др. (с. 18, 27, 33, 42, 60, 67, 89, 95, 101, 102, 103, 113). Рубриката ориентира как да се организира дейността през учебния час и дава опори за извършване на самите дейности.

В уроците за дейност присъства и друга рубрика – „**СЪВЕТИ ЗА УСПЕШНА РАБОТА**“, която предлага на учениците възможности за прилагане на знанията и уменията (мултиплициране) за други географски обекти, процеси и явления, реализиране на междупредметни връзки, прилагане на наученото в други ситуации, теми, проблеми, правила. Рубриката е позиционирана само в уроци за дейност (с. 27, 33, 43, 51, 61, 67, 89, 95, 101, 103) като наименованието е изписано с главни букви със син цвят върху кариран бял лист.

В урок за начален преговор са позиционирани рубриците „Вече знам“ и „Отговарям вярно за 5 минути“, които са изписани с бял цвят и стил удебелено върху тъмночервен фон в текстово кутия (с. 6–7). В рубриката *Вече знам* се съдържат твърдения, формулирани като повторения и обобщения, чрез която учениците припомнят най-важното (задачи за четене и анализиране на ключови думи и др.). В урок за обобщение са представени рубриците „Теми за обсъждане“ (четири формулирани теми за обсъждане) и „Моят проект“ (идеи за теми на проекти) с дизайн еднакъв с този на рубриците в урока за начален

преговор. Рубриките са еднократно приложени в уроците за обобщение и начален преговор.

Рубриките при вариант 2 на учебник основно са локализиращи в уроците за нови знания, по-малко в уроци за практическа дейност, както и при уроци за обобщение и начален преговор (наименованията на типовете уроци са по учебник).

В учебник **Вариант 3** се съдържат 4 рубрики, описани в учебника при *Пътеводител към учебника* на с. 6–7, но не всички са обозначени като рубрики, независимо че са носители на дидактически характеристики и целенасочени белези за методиката на работа с учебник:

✓ Рубрика „**Още нещо за...**“ – допълнителен пояснителен текст с илюстрация;

✓ Рубрика „**Какво ново знам и мога**“ – най-важното, което трябва да запомним;

✓ „**Ключови думи**“ – най-важните понятия по темата;

✓ „**Въпроси и задачи**“ – за проверка на усвоеното по темата¹⁷.

Необходимо е понятиен прецедент на текстовия компонент в първата рубрика, за да се разграничи допълнителният от пояснителния текст с илюстрация в учебника, които имат дидактическо същностно и функционално различие.

В учебника са ситуирани и други рубрикации, без да са определени като такива от авторския колектив: *Правила за изпълнение на различни задачи*, *Правила за изпълнение на дейности*, *Въвеждащ въпрос*, *Любопитно*. Въвеждащите въпроси са позиционирани непосредствено след темата на всяка урочна единица за нови знания, а правилата основно присъстват в уроците за упражнение, както и в някои уроци за нови знания (отделно са систематизирани в края на учебника при *Приложение* на с. 141–143). Рубриката „Любопитно“ е конструирана и присъства в някои от урочните единици, без авторският колектив да е открил в пътеводителя, но е обозначена шрифтово и цветово в отделните уроци – с. 22, 29, 31, 34, 42, 70, 73, 101, 103, 107, 117, 121, 123.

Контент-анализът на всички рубрики в учебника разкриват дидактическа наситеност, голяма честота на присъствие в урочните единици, като някои рубрики са вградени по 2–3 пъти – „Още нещо за...“ и „Любопитно“, както и *Правила* в някои уроци за упражнение (табл. 4). Систематизирана е локацията на рубриките в урока като прагматично-дидактическо композиционно решение на авторите на учебника: в началото е въвеждащият въпрос, непосредствено след темата на урока; в началото е и рубриката *Ключови думи* – на първата страница на урочната единица; в края на урока са рубриките *Въпроси и задачи*, *Какво ново знам и мога*; в урока са *Още нещо за...* и *Любопитно*.

**Рубрики в учебник по география и икономика за 5 клас – Р. Пенин
и колектив¹⁸**

Таблица № 4

ТЕМА	ТИП НА УРОКА ПО УЧЕБНИК	РУБРИКИ
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФИЯ НА КОНТИНЕНТИТЕ И СТРАНИТЕ		
Географията – древна и съвременна наука	нови знания	Въвеждащ въпрос; Още нещо за... (2 бр.); Ключови думи; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФСКА ИНФОРМАЦИЯ		
Ориентиране в природата	нови знания	Въвеждащ въпрос; Още нещо за... (2 бр.); Ключови думи; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи; Правило – Как да се ориентираме с компас
Географски глобус и географска карта	нови знания	Въвеждащ въпрос; Още нещо за... (3 бр.); Ключови думи; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Градусна мрежа	нови знания	Въвеждащ въпрос; Още нещо за... (3 бр.); Ключови думи; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Да опознаем езика на картата, да определим „точния географски адрес“	упражнение	Правило – Как да работим с числен мащаб; Правило – Как да определим географско положение на обект
РАЗДЕЛ: ПЛАНЕТАТА ЗЕМЯ		
Планетата Земя – форма, размери, движение	нови знания	Въвеждащ въпрос; Любопитно; Още нещо за... (2 бр.); Ключови думи; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Строеж на Земята	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Какво ново знам и мога; Още нещо за... (1 бр.); Въпроси и задачи
Сушата и водата на Земята – континенти и океани	нови знания	Въвеждащ въпрос; Още нещо за... (2 бр.); Ключови думи; Любопитно (2 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Да сравняваме континенти и океани	упражнение	Правило – Как се прави сравнение
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФИЯ НА ПРИРОДАТА		
Релеф и полезни изкопаеми	нови знания	Въвеждащ въпрос; Любопитно; Ключови думи; Още нещо за...; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Релеф на земната повърхност	упражнение	Правило – Как се характеризира форма на релефа; Правила за поведение при земетресение
Климат – фактори и елементи	нови знания	Въвеждащ въпрос; Любопитно; Ключови думи; Още нещо за... (4 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи; Правило – Как да четем климатограма

Климатични пояси и области	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Още нещо за...; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Световен океан	нови знания	Въвеждащ въпрос; правило – Как се характеризира океан или море; Ключови думи; Още нещо за...; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Води на сушата	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Още нещо за...; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи; Правило – Как да четем хидрограма
Да четем климатограми и хидрограми, да характеризираме климатични пояси	упражнение	Правила – Как да характеризираме климатичен пояс; Правила за поведение при наводнение
Почви, растителен и животински свят	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Още нещо за... (3 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Природни зони на Земята	нови знания	Въвеждащ въпрос; правило – Как се характеризира природна зона; Ключови думи; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФИЯ НА ОБЩЕСТВОТО И СТОПАНСТВОТО		
Население на Земята	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Още нещо за... (3 бр.); Любопитно; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Селища	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Любопитно; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Политическа карта на света	нови знания	Въвеждащ въпрос; Още нещо за... (2 бр.); Ключови думи; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Да опознаем политическата карта на света	упражнение	Правило – нанасяне на контурна карта най-големите държави в света
Стопанство	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Още нещо за... (3 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Население, селища, стопанство	обобщение	Правило – Как се четат диаграми
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФИЯ НА КОНТИНЕНТИТЕ И СТРАНИТЕ		
Географско положение, брегове и опознаване на Африка	нови знания	Въвеждащ въпрос; правило – Как се определят географско положение и граници на континент; Ключови думи; Още нещо за... (2 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Релеф и полезни изкопаеми	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Още нещо за... (3 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи

Климат и климатични пояси и области	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Води	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Правило – Как се характеризира река; Още нещо за...; Любопитно; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Природни зони	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Любопитно (2 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Из природните зони на Африка	упражнение	Правило – Как се съставя маршрут за пътешествие по карта
Население и политическа карта	нови знания	Въвеждащ въпрос; правило – Как се изучава населението на континент; Ключови думи; Още нещо за... (2 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Стопанство	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Още нещо за...; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Страни в Африка	нови знания	Въвеждащ въпрос; правило – Как се прави географска характеристика на страна; Ключови думи; Още нещо за... (2 бр.); Любопитно; Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи
Антарктида*	нови знания	Въвеждащ въпрос; Ключови думи; Още нещо за... (3 бр.); Любопитно (2 бр.); Какво ново знам и мога; Въпроси и задачи

Рубриците са вградени и открити в урочните единици, шрифтово и цветно разграничени, като всяка рубрика има наименование в удебелен стил на форматирание, разположено в цветно градиентно поле, а под черта е представено съдържанието на рубриката. Стилите на форматирание за всяка рубрика са самостоятелно и уеднаквено приложени в целия учебник: *Ключови думи* – розов цвят; *Още нещо за...* – зелен цвят; *Любопитно* – светложълт цвят; *Какво ново знам и мога* – сив цвят; *Въпроси и задачи* – син цвят. Изключение прави въвеждащият въпрос в началото на урока, който е без фон дизайн и е форматирани в стил италик и удебелено. Всички правила в учебника при урочните единици са представени върху сив градиент със заглавие, форматирани в нормален удебелен стил, а самите стъпки в правилото са номерирани и имат пред номерацията мнемоничен знак – ходило в черен цвят. Голямото цветно открояване на рубриците има физическо, оптично и психологическо въздействие върху ползвателите на учебника с положителен ефект. Чрез цветовия графичен дизайн на рубриците авторският колектив е поставил рубрикационните акценти и проблемните тези, важните и нови понятия и улеснява възприемането и/или запомнянето на представената информация.

Общо 4 рубрики присъстват постоянно и с един брой като честота на прилагане във всички уроци за нови знания: *Въвеждащ въпрос*, *Ключови думи*, *Какво ново знам и мога* и *Въпроси и задачи*. Рубриката *Още нещо за...* не е приложена само в 4 урочни единици: 1) *Природни зони на Земята*; 2) *Селища*; 3) *Климат и климатични пояси и области* (Африка) и 4) *Природни зони* (Африка). И четирите теми предполагат следване на авторското виждане и стил за значимостта и дидактическата стойност на допълнителните текстове в рубриката *Още нещо за...*, а и темите провокират необходимостта от наличието ѝ и в четирите урочни единици, което не обяснява липсата на рубриката. Авторският колектив е компенсирал липсата с рубриката *Любопитно* и много изображения по конкретната тема.

Въпросите и задачите в рубриката *Въпроси и задачи* са между 3 и 9 на брой, разпределени в съотношение *уроци/въпроси и задачи* 1/3, 1/8, 3/9, 4/4, 4/6, 5/7, 9/5. Въпросите са формулирани чрез *Подход на б-те въпроса* и по-малко с активни глаголи са задачите към учениците в рубриката. В началото на учебника при обръщението на авторите към учениците са описани отделните типове въпроси и задачи в рубриката *Въпроси и задачи*, които в уроците за нови знания имат условни знаци – черен кръг, квадрат, триъгълник и стрелка:

■ *със запълнен в черен цвят квадрат*: задачи, които изискват да можете да възпроизведете знания от урока в съответния час (общо в учебника 32 бр.);

▲ *със запълнен в черен цвят триъгълник*: задачи, които изискват по-задълбочено възпроизвеждане на знания, умение за сравняване на географски явления и процеси, познаване на географската карта, дейности с творчески елемент (общо в учебника 61 бр.);

● *със запълнен в черен цвят кръг*: задачи, които изискват умение за обобщаване, творческо мислене, прилагане на знанията и уменията в сходни ситуации, проучване, изказване на собствено мнение (общо в учебника 40 бр.);

↑ *със запълнена в черен цвят стрелка*: задачи, които са предвидени за повече време, изискват проучване на информация от различни източници и са подходящи за изпълнение вкъщи (общо в учебника 25 бр.)¹⁹.

Общо в рубриката без темата за *Антарктида* са композирани по първи тип – 28 бр., по втори тип – 60 бр., по трети тип – 39 бр., по четвърти тип – 24 бр. въпроси и задачи, като малък превес имат тези с репродуктивен характер.

В рубриката *Какво ново знам и мога* в смислов текст и повторение на основния текст е изведено най-важното, значимото и програмното съдържание като компетентност за знания и умения от обучението на учениците по темата.

В рубриката *Любопитно* се съдържат любопитни факти, малко известни и непознати факти за географски обекти, процеси и явления.

Рубриците при вариант 3 на учебник основно са локализиращи в уроците за нови знания, по-малко в уроци за упражнение, както и в урок за обобщение.

В учебник **Вариант 4** се съдържат 3 рубрики, разписани в учебника при *Ориентация в учебника* на с. 3: рубрика „Любопитно“, рубрика „Какво научих“ и рубрика „Въпроси и задачи“. Всяка рубрика е откроена върху цветови

фон, който е съобразен с фона на отделния раздел в учебника: *Географска информация* – лилав цвят; *Планетата Земя* – син цвят; *География на природата* – зелен цвят; *География на обществото и стопанството* – оранжев цвят; *География на континентите и страните* – кафяв цвят (табл. 5). Пред всяка рубрика в уроците е поставен мнемоничен знак: бухал за рубриката „Любопитно“, три затворени книги за рубриката „Какво научих“ и човек с вдигната ръка и въпросителен знак за рубриката „Въпроси и задачи“. И трите рубрики са локализирани в края на всяка урочна единица за нови знания. Във всички уроци за нови знания присъстват и трите рубрики с изключение на две теми, в които авторският колектив не е включил рубриката *Любопитно: Стопанство* (света), *Население и политическа карта* (Африка).

Рубрики в учебник по география и икономика за 5 клас – М. Мандова-Русинчовска и колектив²⁰

Таблица № 5

ТЕМА	ТИП НА УРОКА ПО УЧЕБНИК	РУБРИКИ
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФСКА ИНФОРМАЦИЯ		
Географията – древна и съвременна наука	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Ориентиране в природата	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Географски глобус и географска карта	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Градусна мрежа	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
РАЗДЕЛ: ПЛАНЕТАТА ЗЕМЯ		
Планетата Земя – форма, размери, движение	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Строеж на Земята	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Сушата и водата на Земята – континенти и океани	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФИЯ НА ПРИРОДАТА		
Релеф и полезни изкопаеми	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Климат – фактори и елементи	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Климатични пояси и области	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Световен океан	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Води на сушата	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи; Правило – характеристика на река

Почви, растителен и животински свят	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Природни зони на Земята	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Зона на влажните екваториални гори. Зона на тропичните пустини	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Зона на горите в умерения пояс. Зона на полярните пустини	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФИЯ НА ОБЩЕСТВОТО И СТОПАНСТВОТО		
Население на Земята	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Селища	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Политическа карта на света	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Стопанство	нови знания	Какво научих; Въпроси и задачи
РАЗДЕЛ: ГЕОГРАФИЯ НА КОНТИНЕНТИТЕ И СТРАНИТЕ		
Географско положение, брегове и опознаване на Африка	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи; Правило – географско положение
Релеф и полезни изкопаеми	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Климат	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Климатични пояси и области	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи; Правило – характеристика на климатичен пояс
Води	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи; Правило – характеристика на река
Природни зони	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Население и политическа карта	нови знания	Какво научих; Въпроси и задачи
Стопанство	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи
Страни в Африка	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи; Правило – характеристика на държава
Антарктида	нови знания	Любопитно; Какво научих; Въпроси и задачи

В учебника има обособена по урочни единици рубрика „Правило“, графическият дизайн на която е същият като на останалите три рубрики в учебника, със свой мнемоничен знак лампа, но не е отбелязана при „Ориентация в

учебника“: *Води на сушата* – „Правило – характеристика на река“; *Географско положение, брегове и опознаване на Африка* – „Правило – географско положение“; *Климатични пояси и области* – „Правило – характеристика на климатичен пояс“; *Страни в Африка* – „Правило – характеристика на държава“. Предложените правила са само 4 бр., като едното се повтаря два пъти в две урочни единици – **характеристика на река**. Последователността на стъпките в правилата са номерирани с арабски цифри, а самото наименование на типа правило е изписано в стил удебелен и с червен цвят. Рубриката е открояна върху цветови фон, който е съобразен с фона на отделните раздели в учебника. В учебника има и правила, които са с различен графичен дизайн и се съдържат в уроците за практическа дейност/дейности: 2 бр. правила при наводнения, 2 бр. правила при земетресение, описание на климатограма, четене на хидрограма, описание на река, описание на природна зона, правило за мислено пътешествие.

В рубриката „Какво научих“ са представени кратки текстове, повторение на важни съдържателни акценти, допълващи и уточняващи съдържанието по темата от основния текст. Рубриката е ситуирана в края на всяка тема за нови знания.

В рубриката „Любопитно“ са предложени допълнителни текстове, които разширяват и надграждат познанието по темата, провокират любопитството и интереса на учениците към географската наука, а също така се съдържат текстове с любопитни и малко известни факти за географските обекти, процеси и явления. Допълнителният текст в рубриката е придружен със снимков материал, таблица и др.

Рубриката „Въпроси и задачи“ е локализирана в края на всеки урок за нови знания и съдържа между 2 и 5 броя въпроси и задачи в съотношение *урок/въпроси и задачи* 1/2, 1/5, 10/4, 17/3 (без Антарктида). Повечето задачи са формулирани чрез активни глаголи (53 бр.) и по-малко чрез *Подход на б-те въпроса* (какво, какви, каква, коя, кои, кое, къде, как, защо). Преобладават въпроси и задачи с репродуктивен характер, еднозначни и репетиторски, фактически и концентрични, уточняващи и практически.

Рубриките при вариант 4 на учебник основно са локализирани в уроците за нови знания. В уроците за дейност/практическа дейност има правила, които не са открояни като рубрики, а са част от задачи към учениците.

В учебник **Вариант 5** се съдържат 3 рубрики, описани в учебника при обръщението на авторите към петокласниците на с. 6–7:

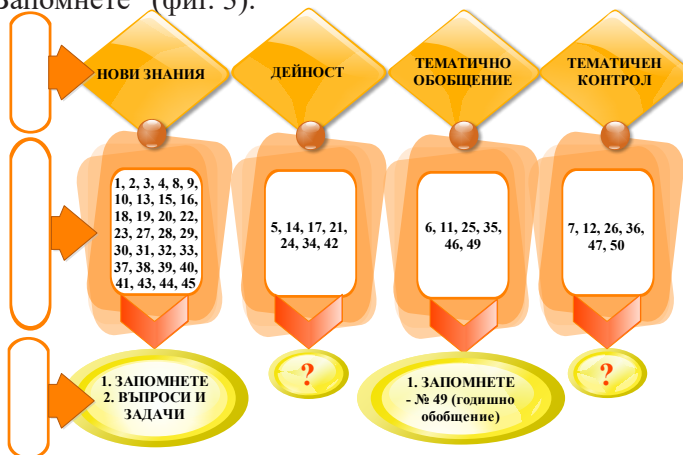
→ „**Запомнете**“ – уроците за обобщаване ще ви научат да правите обобщения, да усвоите обобщени знания за географските обекти;

→ „**Аз искам да знам и да мога повече**“ – предлага информация, чрез която ще се разширят знанията, предназначена е за любознателните, за онези от вас, които имат по-голям интерес към учебния предмет;

→ „**Въпроси и задачи**“ – към всеки урок и са с различна сложност; спрямо типа на въпроса и задачата, всеки от тях има различен мнемоничен знак:

- въпроси, чийто отговор ще намерите в текста на учебника;
- въпроси, отговорът на които показва доколко сте разбрали учебното съдържание;
- ◆ въпроси и задачи, при които трябва да приложите усвоеното в урока;
- въпроси и задачи, които изискват творчески решения (собствено мнение, привеждане на доказателства, оценяване на географски обекти и явления);
- @ задачите, които налагат да проявите активно отношение при усвояване на учебното съдържание, като ползвате съвременни технологии²¹.

В уроците всяка рубрика е откроена не само с наименование, но и с мнемоничен знак: въпроси и задачи – въпросителен знак; запомнете – тикче. Всяка рубрика е ситуирана върху различен цветен фон: въпроси и задачи – светлозелен; запомнете – лилав цвят. Рубриците „Запомнете“ и „Въпроси и задачи“ са локализирани само в уроците за нови знания (30 бр. урока за нови знания), като двете рубрики не присъстват в уроците за дейност, тематично обобщение и тематичен контрол. В урок за годишно обобщение единствено е включена рубриката „Запомнете“ (фиг. 3).

Фиг. 3. Обобщен модел на рубриците в учебника – *Вариант 5*

Рубриката „**Аз искам да знам и да мога повече**“ няма стандартната визия на рубрика в учебник по география и икономика, явява се авторско решение с нестандартен вариант за провокиране на интереса и любознателността към учебния предмет *География и икономика*, но реално представлява тип урок, който включва допълнителна и разширена информация по дадена тема. В учебника са предложени общо три такива модела от рубриката, един от които се отнася за Антарктида и не е обект на изследване (с. 135–137). Рубриката се отнася към следните раздели и има самостоятелна тема (урок за дейност):

- раздел: II. Земята – планета в Слънчевата система; рубрика: *Аз искам да знам и да мога повече*; тема: Планетата Земя; с. 38–39;

➤ раздел: III. Природата на Земята – неповторима и разнообразна; рубрика: *Аз искам да знам и да мога повече*; тема: Още за формите на релефа; стр. 45;

Рубриката „**Запомнете**“ има репродуктивен характер и представлява текст, който съдържа синтезирано най-важното и най-същественото от учебното съдържание на дадената урочна единица. Географската информация в рубриката цели запомняне на конкретно съдържание, което е реално повторение от основния текст с ясна еднозначност и репетиторски модел на изреченията, а минимални са изреченията, съдържащи обобщения.

В рубриката „**Въпроси и задачи**“ се съдържа голямо дидактическо разнообразие от въпроси и задачи, но освен описаните условни знаци за въпроси и задачи – общо 5, има две урочни единици, в които се съдържат два въпроса със самостоятелни условни знаци, които не са описани от авторския колектив в началото на учебника и имат продуктивен характер:

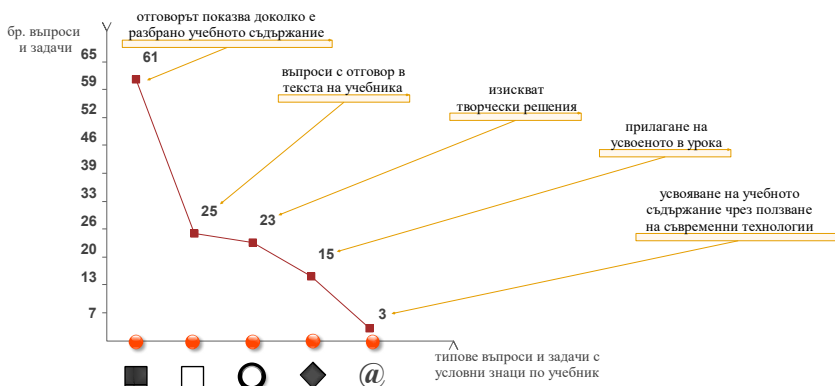
❓ раздел: Земята – планета в Слънчевата система; тема 9. Вътрешен строеж и външни обвивки на Земята; (по избор) – с. 31, Кога... Как и защо...; въпросите са обвързани с рубриката *Аз искам да знам и да мога повече* при тема Планетата Земя; с. 38–39;

● раздел: Природата на Земята – неповторима и разнообразна; тема 23. Природни зони; Оценете.. Как... Какво... – с. 67.

Двата еднократно приложени въпроса със самостоятелни условни знаци демонстрират вторичен синтез и интегративно ниво на интра-рубрикация, връзка между рубрики и вътрешно зависими оценъчно-съдържателни елементи, с изискуема допълнителна и разширяваща информация, както и усложняване на процеса на взаимодействие от по-високо ниво.

В 30 урочни единици за нови знания се съдържат общо 129 въпроса и задачи, като във всеки урок има между 2 и 6 броя. Най-много са уроците с 4 броя въпроси и задачи – общо 13 урочни единици; 9 урочни единици имат по 5 бр. въпроси и задачи; 4 урочни единици имат по 3 бр. въпроси и задачи; 3 урочни единици имат по 6 бр. въпроси и задачи; 1 урочна единица има 2 бр. въпроси и задачи. В уроците за нови знания най-много са въпросите и задачите, които изискват отговорът да показва доколко учениците са разбрали учебното съдържание – общо 61 (фиг. 4). Второто място е поделено между въпросите и задачите, които изискват откриване на отговори в текста и задачи с творчески решения, които провокират изразяване на собствено мнение, привеждане на доказателства, оценяване на географски обекти и явления.

Рубриците при вариант 5 на учебник основно са локализираны в уроците за нови знания, както и в урок за дейност и в един урок за годишно обобщение.

Фиг. 4. Обобщен модел на въпросите и задачите по рубрика – учебник *Вариант 5*.

В учебник **Вариант 6** се съдържат общо 2 рубрики, описани в *Указател за работа с учебник* – с. 6:

⇒ рубрика „**Географска мозайка**“ – допълнителна информация и любопитни факти;

⇒ **Въпроси и задачи**: за възпроизвеждане (мнемоничен знак – земно кълбо, жълт цвят); за обясняване на процеси и явления (мнемоничен знак – земно кълбо, оранжев цвят); за приложение на знания и умения (мнемоничен знак – земно кълбо, червен цвят) – всеки от трите типа въпроси има мнемоничен знак земното кълбо, но с различен цвят²².

Рубриците „Географска мозайка“ и „Въпроси и задачи“ не присъстват в нито един урок за преговор, обобщение и урок за дейности. Двете рубрики са локализирани само в уроци за нови знания – табл. 6. Рубриката „Въпроси и задачи“ присъства във всичките 28 урока за нови знания без изключение, а рубриката „Географска мозайка“ присъства в 13 урока за нови знания (46% в относителни стойности).

Рубриката „Географска мозайка“ (текстови компонент – допълнителен текст) съдържа допълнителна информация, интересни и любопитни факти за географски обекти, процеси и явления: ориентиране, най-големият глобус, измерване на времето, размери на Земята, Южен океан, връх Еверест, най-слънчевите места и най-много валежи на Земята, най-високият прилив, Световен океан, разделение на труда, пясъчни бури, „убунту“, столици (РЮА), Кения, Чад, Судан, откъс от книга и др.

Рубриката „Въпроси и задачи“, която е ситуирана във всеки урок за нови знания, включва по три въпроса и/или задачи за урочна единица, но не винаги са от трите типа – за възпроизвеждане, за обясняване и за приложение. Съотношението между трите типа въпроси и задачи не е 1:1:1 в различните уроци за нови знания, като от първи тип са общо 29, от втори тип са общо – 22 и от трети тип са общо 30, съобразно учебното съдържание и възрастовите особености на учениците (фиг. 5).

Рубрики в учебник по география и икономика за 5 клас – С. Дерменджиева и колектив²³

Таблица № 6

РАЗДЕЛ	№ на урочната единица	ТИП НА УРОКА ПО УЧЕБНИК	РУБРИКИ
!Ние, природата и обществото	1	начален преговор	? <i>Правило за описание на река, планина, природна област</i>
!Географията – древна и съвременна наука	2	нови знания	Въпроси и задачи
Географска информация	3	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	4	дейности	---
	5	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	6	дейности	---
	7	нови знания	Въпроси и задачи
	8	дейности	---
Планетата Земя	9	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	10	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	11	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	12	дейности	---
География на природата	13	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	14	дейности	? <i>Правила по време на земетресение</i>
	15	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	16	дейности	? <i>Правило за четене на климатограма</i>
	17	нови знания	Въпроси и задачи
	18	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	19	нови знания	Въпроси и задачи; ? <i>Правила за поведение при наводнение; Правило за четене на хидрограма</i>
	20	нови знания	Въпроси и задачи
	21	нови знания	Въпроси и задачи; ? <i>Правило за описание на природна зона</i>
	22	дейности	---
	23	обобщение	---

География на обществото и стопанството	24	нови знания	Въпроси и задачи
	25	нови знания	Въпроси и задачи
	26	нови знания	Въпроси и задачи
	27	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	28	дейности	?Правило за четене на стълбчеста диаграма, Правило за четене на кръгова диаграма
	29	обобщение	---
География на Африка	30	нови знания	Въпроси и задачи; ?Правило за определяне на географското положение на континент
	31	нови знания	Въпроси и задачи
	32	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	33	нови знания	Въпроси и задачи
	34	нови знания	Въпроси и задачи; ?Припомнете си правилото за описание на река на с. 8
	35	нови знания	Въпроси и задачи
	36	дейности	---
	37	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	38	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	39	нови знания	Географска мозайка; Въпроси и задачи
	40	нови знания	Въпроси и задачи; ?Правило за характеризирание на страна
	41	дейности	---
	42	обобщение	---
	!Ние и светът, в който живеем	45–46	годишен преговор

!Забележка: не е наименование на раздел; ?: правилата не са обозначени в учебника като рубрика, но носят характеристики на рубриката

		УРОЦИ ЗА НОВИ ЗНАНИЯ																				ОБЩО									
типове въпроси и задачи	1 тип	1	1	1	1	1	1	2	1	0	1	1	0	2	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	0	29 бр.
	2 тип	0	0	1	1	1	1	1	2	2	0	1	1	1	2	1	0	1	1	0	1	0	0	1	0	1	1	1	1	0	22 бр.
	3 тип	2	2	1	1	1	1	0	0	1	2	1	2	0	0	1	1	1	0	2	1	2	2	1	2	1	1	1	1	3	33 бр.
1 тип за възпроизвеждане																															
2 тип за обясняване на процеси и явления																															
3 тип за приложение на знания и умения																															
																						РУБРИКА: ВЪПРОСИ И ЗАДАЧИ ?									

Фиг. 5. Матрица на типовете въпроси и задачи в рубриката „Въпроси и задачи“ – учебник *Вариант 6*

В уроците, в които е приложена рубриката *Въпроси и задачи*, както и в указателя няма разписано наименованието на рубриката, а е поставен мнемоничен знак – въпросителен знак в бял цвят на червен фон. От трите типа въпроси и задачи най-много са представени за приложение – общо 33 бр., следвани от тези за възпроизвеждане – общо 29 бр. и на трето място са за обясняване на процеси и явления – общо 22 (фиг. 5).

Първият тип въпроси са за възпроизвеждане, които пряко са обвързани с темата на урока за нови знания и са с репродуктивен характер, изискват повторение (репетиторски) и конкретни знания за факти, термини и др., еднозначни по своята същност и обикновено изискват кратки уточняващи отговори. При формулирането на въпросите е приложен *Подход на 6-те въпроса*, а при задачите основно е приложен активните глаголи – *опишете, обяснете, назовете* (равнище на усвоеност – познаване). Пример: Какво изучава географията?; С помощта на фиг. 1 опишете вътрешния строеж на Земята; Кои съвременни континенти свързвате с древния континент Лавразия?; Къде възникват първите селища?; Опишете по правило природната зона, която ви е най-интересна и др.

Вторият тип въпроси са за обясняване на процеси и явления, които са събирателни и разклоняващи, за мислене, сравняване, групиране, даване на примери, осъществяване на логически връзки, синтез за съединяване на части от цялото и др. Малка част от въпросите са свързани с отговор на въпроса „защо“. Примери: Сравнете континентите и океаните по географско положение и площ?; Защо 1960 г. е обявена от ООН за Година на Африка?; Дайте примери за държави с различно географско положение и с различна големина на територията; Обяснете в кои климатични пояси растителният и животинският свят са най-разнообразни; Обяснете как се променят температурата и солеността на океанската вода от тропиците към полюсите и др. При този тип въпроси и задачи се констатира голямо разнообразие на изискуемото активно действие, но са най-малко по брой спрямо другите два типа.

Третият тип въпроси са за приложение, имат продуктивен и приложен характер и изискват прилагане на наученото в познати и нови ситуации, транслационни (преобразуване на информация в друга форма) и интерпретационни (откриване на връзка между факти, дефиниции, стойности, както и стимулиране на умозрително мислене). Включени са задачи за реализиране на мислено пътешествие и работа с географска карта. Част от въпросите и задачите са развиващи, за проучване и търсене на допълнителна географска информация от различни източници (посочени са интернет връзки), както и за интерпретиране и представяне на готовия продукт. Част от задачите са с приложен и творчески характер за изготвяне на схема, електронна карта и др., част от продуктивните въпроси са въведени чрез *Подхода на 6-те въпроса*: Защо се изучава климатът?; Защо трябва да се опазват водите на Черно море?; Защо много градове и села в света са разположени в близост до реки? и др. При третия тип въпроси и задачи се съдържат такива, изискващи изразяване на лично

мнение, споделен опит или формулиране на предположения и хипотези, както и предлагане и вземане на решения за конкретни проблеми и ситуации²⁴.

Във вариант 6 на учебник са представени правила за поведение в пространството и за характеризиране, правила за описание и четене, които не са обособени като рубрика, но носят характеристиките на рубриката. Правилата са представени върху отделен текстови блок на бежов фон и заглавие в бял цвят на червен фон (отнася се за всички предложени правила в учебника). Примери за такива правила са: правило за описание на природна област, правило за описание на планина, правило за описание на река, правило за характеризиране на страна, правило за четене на хидрограма, на стълбчеста и кръгова диаграма и др.

Рубриците при вариант 6 на учебник основно са локализиращи в уроците за нови знания, както в уроци за дейности и в начален преговор.

Контент- и ситуационният анализ на учебниците по география и икономика за V клас разкриват съхраняване на постоянните и традиционни рубрики за българските учебници по география. Авторските колективи запазват и доразвиват целенасочено образователните традиции и утвърдените практики по отношение на рубриката в учебниците по география и икономика и след образователната реформа.

Всички рубрики в учебниците са открити шрифтово, стилово, цветово и с мнемонични знаци, като всеки авторски колектив демонстрира авторски почерк в наименованието, броя, съдържанието, графичния дизайн, дидактическите цели и функции на информацията в рубриците.

Авторските колективи в началото на учебниците при апарата за ориентиране (пътеводител, указател, ориентация – наименованието е различно при различните варианти на учебници), при обръщението към учениците или преди него разписват, описват и декларират рубриците, приложени в учебника при различните типове уроци.

Основно рубриците са ситуирани във всички варианти на учебници по география и икономика за V клас при уроците за нови знания и много малко в уроците за упражнения, дейности, следвани от уроци за обобщение, начален и годишен преговор.

Наименованието на рубриците в отделните варианти на учебници по география и икономика като цяло не се повтарят от авторските колективи и са разнообразни, което демонстрира личен стил и стремеж към дидактическа самостоятелност и идентитет, което на пазара от учебници гарантира разнообразни дидактически идеи по отношение на рубриците. Изключение правят рубриците, които се повтарят като наименование:

→ Рубрика „Въпроси и задачи“ – присъства с това наименование във всичките шест варианта на учебници – 1, 2, 3, 4, 5 и 6;

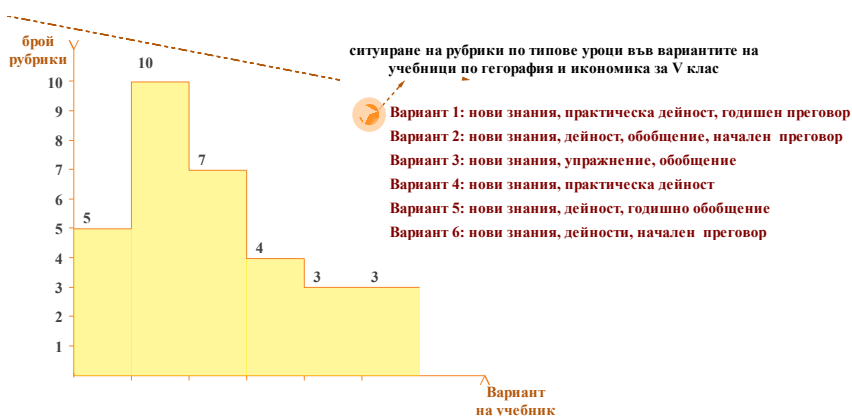
→ Рубрика „Любопитно“ – присъства във варианти на учебници 3 и 4.

Има рубрики, които са с единна основа на дидактическата цел, функции и очаквани резултати, но разписани в различно глаголно време, словосъчета-

ние (в смислово и граматично единство) и изискуема компетентност, но могат да се приемат и обединят в една група: „Какво научихме“; „Ще научите“; „Какво ново знам и мога“; „Какво научих“; „Аз искам да знам и да мога повече“; „Вече знам“. Тези рубрики са констатирани във вариантите на учебници 1, 2, 3, 4 и 5.

В учебниците по география и икономика за V клас няма обособена и описана рубрика в началото на учебника с конкретно наименование *Правило*, но същите присъстват в учебниците по география и икономика при уроците за нови знания и за дейности/упражнения и са носители на характеристиките и функциите на рубриката – варианти на учебници 2, 3, 4 и 6.

Общо в учебниците по география и икономика за V клас са констатирани 32 рубрики в абсолютни стойности със следните наименования (без повтарящи се рубрики): Какво научихме; Архиви; Въпроси и задачи; Кратка творческа задача; думи, изрази и съкращения; Ще научите; Географска библиотека; Правило; Помощ; Съвети за успешна работа; Вече знам; Отговарям вярно за 5 минути; Теми за обсъждане; Моят проект; Още нещо за...; Какво ново знам и мога; Ключови думи; Въвеждащ въпрос; Любопитно; Какво научих; Запомнете; Аз искам да знам и да мога повече; Географска мозайка. Броят на рубриките в учебниците е между 3 и 10: вариант 1 – 5 бр.; вариант 2 – 10 бр.; вариант 3 – 7 бр.; вариант 4 – 4 бр.; вариант 5 – 3 бр.; вариант 6 – 3 бр. Най-много рубрики се съдържат в учебника по география и икономика вариант 2 на А. Попов и колектив, следван от учебника на Р. Пенин и колектив (фиг. 6).

Фиг. 6. Брой рубрики и локализация по типове уроци във вариантите на учебници по география и икономика за V клас

Масово рубриките в учебниците по география и икономика са ситуирани в уроците за *нови знания*, следвани от уроците за *практически дейности, упражнения и екскурзии*. Единично и непостоянно присъствие имат рубриките в уроците за *обобщение* и *преговор* (фиг. 6 – наименованието на типовете уроци са по вариантите на учебници по география и икономика за V клас).

В уроците за практически дейности, упражнения и екскурзии са локализираны рубрики, които се открояват с креативност, дидактическа рационалност и нестандартност. Всеки авторски колектив демонстрира дидактически почерк и визия, графичен дизайн и стил, които не се повтарят в отделните шест варианта на учебници. Голяма част от рубриците в уроците за практически дейности са свързани с въвеждане на правила в обучението по география и икономика като необходимост за изпълнение на задачите.

Има варианти на учебници, в които се съдържат рубрики, които не са описани в апарата за ориентиране, но са носители на рубрикационен дизайн, функции и съдържание. В учебниците по география и икономика за V клас авторските колективи на някои учебници не са поставили ясно разграничение кое е рубрика и кое не е, независимо че приложените такива са носители на дидактическите характеристики и функции на рубриците.

Всички авторски колективи са съобразили съдържанието, дизайна и функциите на рубриците с възрастовите особености на учениците в V клас.

БЕЛЕЖКИ/NOTES

¹ Закон за предучилищното и училищното образование, 2015 г., в сила от 2016 г., с. 7.

² Закон за предучилищното и училищното образование, 2015 г., в сила от 2016 г., с. 49.

³ Драганова, Т. Съдържание на реклама и елементи на търговска реклама в учебниците по география и икономика за задължителна подготовка V–IX клас. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, 27–28 юни 2019 г., НВУ „В. Левски“, Научно направление „Педагогически и хуманитарни науки“, електронно издание. Велико Търново, ИК на НВУ „Васил Левски“, 2019, с. 326.

⁴ Draganova, T. On the essence and significance of the Geography textbook in retrospect and the situational framework of Geography and economy textbook versions for V grade. – В: International Scientific Refereed Online Journal with Impact Factor SocioBrains, September 2019, Issue 61, pp. 27, 30.

⁵ Драганова, Т. Ситуационен анализ на учебниците по география и икономика за V клас (първа част). – В: Сб. От Научна конференция „България, българите и Европа – мит, история, съвремие“, Велико Търново, 31.10.2017 г. Том 12. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2018, с. 293.

⁶ Наредба № 10 от 19.12.2017 г. за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала, 2017, с. 5.

⁷ Дерменджиева, С. и др. География и образование. Методика на обучението по география. I част. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010, с. 137.

⁸ Списък на познавателните книжки, учебниците и учебните комплекти, които може да се използват в системата на предучилищното и училищното образование за учебната 2021–2022 година – списък на учебниците за прогимназиален етап (от V до VII клас), Приложение 3, 29–31.

⁹ **Дерменджиева, С. и др.** География и образование. Методика на обучението по география, I част. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010, 137–138.

¹⁰ **Кънчев, Д.** Методика на обучението по география. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000, с. 138.

¹¹ **Таможня, Е., М. Смирнова, И. Душина.** Методика обучения географии. Москва: Юрайт, 2021, с. 163.

¹² **Драганова, Т.** Учебниците по география и икономика за задължителна подготовка – X клас и съдържанието на елементи на търговска реклама. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция, 2020 г. Велико Търново: ИК на НВУ „Васил Левски“, 2020, с. 474.

¹³ Наредба № 10 от 19.12.2017 г. за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала, 2017, 8–9.

¹⁴ **Русев, М., В. Сулеменко, С. Полименов, М. Делчев, Ц. Ценова.** География и икономика 5 клас. София: Архимед 2 ЕООД, 2017.

¹⁵ **Попов, А., Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова.** География и икономика 5 клас. София: ИК „Анубис“ ООД, 2017, с. 4.

¹⁶ Пак там.

¹⁷ **Пенин Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев.** География и икономика за 5. клас. София: „Булвест 2000“ ООД, 2017, 6–7.

¹⁸ Пак там.

¹⁹ Пак там, с. 3.

²⁰ **Мандова-Русинчовска, М., Ц. Заркова, М. Върбанов.** География и икономика 5. клас. София: СД „Педагог 6“, 2017.

²¹ **Цанков Л., Н. Димов, Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова.** География и икономика 5. клас. София: „Просвета Плюс“ ЕООД, 2017, 6–7.

²² **Дерменджиева С., П. Стоянов, П. Събева, Н. Николова, Ц. Пейкова.** География и икономика 5. клас. София: „Просвета – София“ АД, 2017, с. 6.

²³ Пак там.

²⁴ Пак там, с. 19, 23, 43, 49, 51, 65, 67, 77, 82, 86, 91, 93.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Нормативни документи / Normative Acts

Закон за предучилищното и училищното образование, 2015, в сила от 2016 [Zakon za preduchilishtното i uchilishtното obrazovanie, 2015, v sila ot 2016].

Наредба № 10 от 19.12.2017 г. за познавателните книжки, учебниците и учебните помагала, 2017 [Naredba 10 ot 19.12.2017 g. za poznavatelните knizhki, uchebnitsite i uchebnite pomagala, 2017].

Списък на познавателните книжки, учебниците и учебните комплекти, които може да се използват в системата на предучилищното и училищното образование за учебната 2021–2022 година – списък на учебниците за прогимназиален етап (от V до VII клас), Приложение 3 [Spisak na poznavatelните knizhki, uchebnitsite i uchebnite komplekti, koito mozhe da se izpolzvat v sistemata na preduchilishtното i uchilishtното obrazovanie za uchebnata 2021–2022 godina – spisak na uchebnitsite za progimnazialen etap (ot V do VII klas), Prilozhenie 3].

Изследвания/ Research Works

Дерменджиева С., П. Стоянов, П. Събева, Н. Николова, Ц. Пейкова. География и икономика 5. клас. София: „Просвета-София“ АД, 2017 [Dermendzhieva, S., P. Stoyanov, P. Sabeva, N. Nikolova, Ts. Peikova. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: „Prosveta-Sofia“ AD, 2017].

Дерменджиева, С., П. Събева, Б. Димитрова. География и образование. Методика на обучението по география, I част. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2010 [Dermendzhieva, S., P. Sabeva, B. Dimitrova. Geografiya i obrazovanie. Metodika na obuchenieto po geografia, I chast. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2010].

Драганова, Т. Ситуационен анализ на учебниците по география и икономика за V клас (първа част). – В: Сб. от Научна конференция „България, българите и Европа – мит, история и съвремие“, Велико Търново, 31.10.2017 г. Том 12. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2018, 291–307 [Draganova, T. Situatsionen analiz na uchebnitsite po geografiya i ikonomika za V klas (parva chast). – V: Sb. ot nauchna konferentsiya „Balgariya, balgarite i Evropa – mit, istoriya i savremie“, Veliko Tarnovo, 31.10.2017 g. Tom 12. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2018, 291–307].

Драганова, Т. Съдържание на реклама и елементи на търговска реклама в учебниците по география и икономика за задължителна подготовка V–IX клас. Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция 27–28 юни 2019 г., НВУ „В. Левски“, Научно направление „Педагогически и хуманитарни науки“, електронно издание. Велико Търново: ИК на НВУ „Васил Левски“, 2019, 325–339 [Draganova, T. Sadarzhanie na reklama i elementi na targovska reklama v uchebnitsite po geografiya i ikonomika za zadalzhitelna podgotovka V–IX klas. – In: Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya 27–28 yuni 2019 g., NVU „V. Levski“, Nauchno napravlenie „Pedagogicheski i humanitarni nauki“, elektronno izdanie, Veliko Tarnovo: IK na NVU „Vasil Levski“, 2019, 325–339].

Драганова, Т. Учебниците по география и икономика за задължителна подготовка – X клас и съдържанието на елементи на търговска реклама. – В: Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция 2020 г. Велико Търново: ИК на НВУ „Васил Левски“, 2020, 461–472 [Draganova, T. Uchebnitsite po geografiya i ikonomika za zadalzhitelna podgotovka – X klas i sadarzhaniето na elementi na targovska reklama. – In: Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya 2020 g. Veliko Tarnovo: IK na NVU „Vasil Levski“, 2020, 461–472].

Кънчев, Д. Методика на обучението по география. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2000 [Kanchev, D. Metodika na obuchenieto po geografiya. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2000].

Мандова-Русинчовска, М., Ц. Заркова, М. Върбанов. География и икономика 5. клас. София: СД „Педагог 6“, 2017 [Mandova- Rusinchovska, M., Ts. Zarkova, M. Varbanov. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: SD „Pedagog 6“, 2017].

Пенин Р., В. Стоянова, Т. Трайков, Д. Желев. География и икономика за 5. клас. София: „Булвест 2000“ ООД, 2017 [Penin, R., V. Stoyanova, T. Traikov, D. Zhelev. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: „Bulvest 2000“ OOD, 2017].

Попов, А., Е. Константинова, К. Милкова, Д. Ангелова-Ганчева, Ж. Здравкова. География и икономика 5 клас. София: ИК „Анубис“ ООД, 2017 [Popov, A., E. Konstantinova, K. Milkova, D. Angelova-Gancheva, Zh. Zdravkova. Geografia i ikonomika 5 klas. Sofia: IK „Anubis“ OOD, 2017].

Русев, М., В. Сулеменко, С. Полименов, М. Делчев, Ц. Ценова. География и икономика 5 клас. София: „Архимед 2“ ЕООД, 2017 [Rusev, M., V. Sulemenko, S. Polimenov, M. Delchev, Ts. Tsenova. Geografiya i ikonomika 5. klas. Sofia: „Arhimed 2“ EOOD, 2017].

Таможняя, Е., М. Смирнова, И. Душина. Методика обучения географии. Москва: Юрайт, 2021 [Tamozhnyaya, E., M. Smirnova, I. Dushina. Metodika obucheniya geografii. Moskva: Yurayt, 2021].

Цанков Л., Н. Димов, Е. Лазарова, Г. Коцев, Г. Бърдаров, Н. Гетова. География и икономика 5. клас. София: „Просвета Плюс“ ЕООД, 2017 [Tsankova, L., N. Dimov, E. Lazarova, G. Kotsev, G. Bardarov, N. Getova. Geografia i ikonomika 5. klas. Sofia: „Prosveta Plyus“ EOOD, 2017].

Draganova, T. On the essence and significance of the Geography textbook in retrospection and the situational framework of Geography and economy textbook versions for V grade. – In: International Scientific Refereed Online Journal with Impact Factor SocioBrains, September 2019, Issue 61, 27–50.